

La desigualtat educativa obstaculitza el progrés

Carla Riestra i González de Ubieta

Introducció

Una cosa desigual és una cosa diferent. En l'àmbit humà, es parla de desigualtat quan hi ha una falta d'equilibri entre dos o més persones, i pot presentar moltes facetes. Podríem parlar de desigualtat social, econòmica, educativa, de gènere, legal, etc. S'entén per desigualtat social una situació de disparitat o desavantatge d'alguna porció de la ciutadania d'un país, o entre països d'una regió, o entre regions del món, respecte d'unes altres que es veuen afavorides injustament. La desigualtat, del tipus que sigui, suposa greus conseqüències, tant en l'àmbit personal com en l'àmbit social. La pobresa és la principal conseqüència, juntament amb problemes com la desnutrició o la fam.

©cooperand

La desigualtat social és una situació socioeconòmica que es presenta quan una comunitat, grup social o col·lectiu rep un tracte desfavorable respecte a la resta de membres de l'entorn al qual pertanyen. Aquesta desigualtat està sent focalitzada en un gran nombre de publicacions no sols per la preocupació d'àmplies capes de la població, sinó per la conveniència de sensibilitzar els poders públics perquè promoguin mesures que tendeixin a aconseguir una millor distribució de la riquesa. La desigualtat no sols es manifesta en aspectes com el poder adquisitiu, que és sens dubte la causa principal de l'exclusió i la falta

d'oportunitats en molts indrets del món. Altres elements que poden motivar la desigualtat social són la cultura, l'ètnia, la raça, la religió, l'origen i la nacionalitat, els costums i la ideologia. Els efectes de les desigualtats no es limiten al poder adquisitiu. Les desigualtats repercuteixen en l'esperança de vida i l'accés a serveis bàsics, com l'atenció sanitària, l'educació, l'aigua i el sanejament.

El 2015, els dirigents mundials van aprovar l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible, que consta de 17 objectius dirigits a construir societats més pacífiques, justes i sostenibles. Reconeixent que les desigualtats atempten contra el desenvolupament socioeconòmic a llarg termini i poden generar violència, malalties i degradació ambiental, un dels objectius –el 10– té per objecte reduir les

©cooperand

©cooperand

desigualtats i les disparitats d'oportunitats, ingressos i poder. L'Organització de les Nacions Unides va incloure la lluita contra la desigualtat social com un dels objectius prioritaris de governança mundial en els pròxims trenta anys, especialment en països en vies de desenvolupament o en contextos marcats per la pobresa, l'exclusió i la marginalitat.

El col·lectiu infantil és el més afectat en tot el planeta, sens dubte. Els nens i les nenes estan sofrint els efectes de la crisi i la falta de recursos. Els infants continuen representant una proporció significativa (al voltant de la meitat) dels pobres del món, tot i que els esforços dirigits a reduir la mortalitat infantil i millorar l'educació han redundat en millors resultats en la major part del món.

Cooperand i les desigualtats

Cooperand, la nostra ONG, andorrana al 100 per cent, lidera projectes des de fa vint anys que suposen millores per a la qualitat de vida de les persones, en ser elles mateixes les encarregades de protagonitzar-los. Els infants són els grans beneficiaris i les seves famílies, comunitats i unitats educatives amb menys recursos de la zona es veuen de la mateixa manera beneficiats. El nostre radi d'acció se situa a bona part de la regió. Estem presents de forma presencial i virtual a diversos països de Llatinoamèrica. Ens centrem en l'educació, la formació, la sensibilització, la reinserció, la salut i la nutrició dels més petits, joves i dones amb escassos recursos, víctimes de violència de gènere, sexual i intrafamiliar.

Gairebé la totalitat dels països de la regió assumeixen com a horitzó de les seves polítiques educatives el ple exercici del dret a l'educació. Això pressuposa, entre altres coses, que els Estats han de garantir una educació universal, lliure i gratuïta, inclusiva, sense discriminació i cap mena de barreres; una educació al llarg de tota la vida, que forma per al ple exercici de la ciutadania i el ple desenvolupament de la personalitat humana, i les pràctiques de la qual s'inscriuen en un context de plena vigència de tots els drets humans. Ara bé, per què costa cada vegada més consolidar aquests avanços? Potser és moment de provocar un debat sobre la necessitat d'una nova generació de polítiques educatives que abordi els aspectes més

estructurals de la dinàmica social dels països de la regió, i d'aquesta manera permeti avançar cap a la universalització de l'exercici del dret a l'educació.

Cooperand treballa en la transició de l'escola primària a la secundària a bona part dels països de la regió per prevenir l'abandó escolar. Implementem projectes d'orientació, formació i acompanyament per assegurar la finalització dels estudis i la continuïtat educativa. Impulsem propostes d'innovació educativa que posen en el centre la tecnologia i promovem trencar les bretxes de gènere, sensibilitzem i mobilitzem la societat pel dret a una

educació universal, gratuïta i de qualitat. Impartim formacions en competències digitals a l'alumnat, professorat i famílies. Elaborem i implementem formacions per als docents en matèria de protocols d'actuació envers situacions d'abús infantil i altres formes de maltractament dins la unitat educativa. Assistim amb teràpies dones, infants i famílies que necessiten mediació i orientació familiar. Impliquem les famílies amb jornades de convivència i formacions per dirigir els seus fills cap a l'escola enfocant-les en la seva educació i formació per ser persones autosuficients, reconegudes, felices i productives en el futur sense exclusió ni excepció per raons de gènere, raça i ètnia, principalment.

Darrere d'aquests assoliments encara persisteixen grans desigualtats en l'exercici ple del dret a l'educació, en tant que es troba condicionat per l'origen social de cada persona, la seva situació econòmica, el territori en què habita, la seva ètnia, el seu gènere, estatus migratori i discapacitat, entre altres. Les probabilitats d'accedir a experiències d'aprenentatge enriquidores són molt més altes per a les famílies urbanes de classe mitjana o alta que entre els qui viuen en zones rurals, són dones, indígenes o afrodescendents, factors que donen gran complexitat al panorama educatiu, i proposa seriosos desafiaments a la política educativa.

La desigualtat educativa

Voldria enfocar-me en la desigualtat d'oportunitats, en com afecten els diferents tipus de desigualtats l'accés a les oportunitats d'una persona durant la seva vida, i en concret, en les desigualtats educatives a l'Amèrica Llatina.

Un nivell superior d'igualtat es troba quan, una vegada garantida la igualtat en l'accés, es proporciona un programa educatiu similar a tots els alumnes i s'evita, en conseqüència, que els que procedeixen de classes socials populars estiguin majoritàriament representats en els programes menys valorats socialment i acadèmicament: aules especials, programes d'educació compensatòria, programes socials. Finalment, la igualtat en educació troba el seu significat més fort quan s'analitzen els resultats escolars dels alumnes. La igualtat de resultats suposa que es troben rendiments similars entre els alumnes procedents de diferents classes

©cooperand

©cooperand

©cooperand

socials, cultures o sexes. Aquesta última acció té un clar component utòpic, és clar. Està àmpliament constatat que les diferències socials i culturals dels alumnes en condicionen el progrés educatiu i els resultats que obtenen. L'informe de l'OCDE-CERI sobre els alumnes amb el risc de fracàs assenyalava set factors predictius del baix nivell escolar que estan estretament relacionats amb el desavantatge social: pobresa, pertinença a una minoria ètnica, famílies immigrants o sense habitatge adequat, desconeixement del llenguatge majoritari, tipus d'escola, zona geogràfica on viuen i falta de suport social.

El funcionament del sistema educatiu té també una notable influència en els nivells de desigualtat educativa. Els recursos existents, el suport a les famílies, els criteris d'admissió dels alumnes a les escoles, el nombre d'alumnes per aula, la formació, nivell i motivació dels professors, les facilitats perquè els alumnes prossegueixin els estudis, els materials disponibles a l'aula i els criteris d'avaluació establerts són condicions generals que tenen molta relació amb els índexs d'escolaritat i amb els resultats que obtenen els alumnes. Hi ha múltiples indicadors que mesuren la desigualtat educativa, com ara la despesa pública, els recursos econòmics i materials, el context social, cultural, educatiu, etc. La desigualtat social és un dels factors que millor explica les diferències educatives. Cal tenir en compte, a més, que a l'Amèrica Llatina, on treballem i tenim presència, les diferències socials són molt marcades i la seva incidència en el progrés educatiu és especialment rellevant.

El context sociocultural fa referència als ingressos, el paper laboral de la dona, el nivell d'estudis i els mitjans de comunicació disponibles així com l'ambient familiar i el seu compromís amb l'escola, aspectes que tenen una indubtable repercussió en el progrés educatiu dels alumnes. En els països subdesenvolupats en què treballem i el perfil de famílies amb què col·laborem predomina una economia informal on la pandèmia ha obligat a treballar a grans i petits per augmentar els ingressos familiars i en què la conseqüència ha estat un alt nivell de deserció escolar. Un cop més, els infants han estat víctimes de la situació que viu el món i la desigualtat educativa és avui, entre les classes socials més vulnerables, més profunda que mai.

En conseqüència, no és possible abordar les desigualtats en l'educació sense analitzar la inequitat social. Els estudis i les dades sobre les desigualtats educatives han d'incorporar una nova perspectiva quan s'analitzen des del fenomen de la globalització. La situació dels països ha canviat dràsticament en l'últim decenni. Les possibilitats d'un desenvolupament autònom han desaparegut. El nou ordre mundial està regit per un mercat sense fronteres, en el qual els esdeveniments rellevants de qualsevol lloc del planeta afecten en la seva totalitat. L'imparable desenvolupament de les comunicacions està conduint a un nou tipus de relacions i d'accés a la informació i al coneixement. L'obertura dels mercats, la competitivitat i el desenvolupament tecnològic estan impulsant el creixement econòmic, però no hi ha

©cooperand

garanties que al mateix temps s'estiguin reduint les desigualtats. L'accés a internet ja s'ha convertit en una poderosa causa de desigualtat. Aquelles persones amb més recursos i que poden accedir amb facilitat a internet tenen més possibilitat de rebre informació, d'ampliar la seva cultura i d'estar més ben preparats i més informats per adaptar-se a la nova societat del coneixement. Per contra, les persones amb menors recursos i inferior formació tindran moltes més dificultats per accedir a les xarxes informàtiques i es veuran desplaçades i marginades. Una nova barrera s'alça entre els que més i els que menys tenen i allunya els uns dels altres.

©cooperand

Tant dins dels països com entre ells, continuen observant-se desigualtats derivades dels ingressos, la localització geogràfica, el gènere, l'edat, l'origen ètnic, la discapacitat, l'orientació sexual, la classe social i la religió, factors que determinen l'accés, les oportunitats i els resultats. En algunes parts del món, aquestes diferències són cada vegada més acusades. Mentrestant, estan sorgint deficiències en altres àmbits, com l'accés a les tecnologies mòbils i en línia, tal com esmentava anteriorment. De 2010 a 2020, no obstant això, el tancament de bretxes s'estanca; per aquest motiu s'han de repensar les polítiques implementades fins avui, més encara si es consideren els diferents impactes de la covid-19 sobre l'escolarització.

©cooperand

Segons la situació educativa actual i el ritme de creixement dels indicadors d'accés a l'educació durant els últims vint anys, es pot establir una tipologia de cinc grups de països. El primer grup (Bolívia, el Brasil, l'Equador) va viure una forta transformació en termes de cobertura, permanència i fi d'etapa, així com en el tancament de bretxes. El segon grup (l'Argentina, Xile i el Perú) té la taxa més alta de cobertura escolar, amb problemes de retenció en secundària. El tercer grup (Costa Rica, Colòmbia, Mèxic, Paraguai, República Dominicana) va avançar en les dues dècades en la seva expansió i inclusió en primària i secundària. Es van reduir bretxes, però encara les i els adolescents provinents de sectors més acomodats i urbans finalitzen els estudis secundaris en un 50% més que els seus parells provinents de sectors més postergats econòmicament o de les zones rurals. El quart grup (Panamà i l'Uruguai) aconsegueix un lleuger tancament de bretxes d'ingrés i geogràfic, però molt lent. 4 de 10 adolescents no conclouen el nivell mitjà superior. El cinquè grup (Nicaragua, Hondures, El Salvador, Guatemala) va tenir un mitjà o alt creixement en els vint anys, però només el 34,8% de les i els adolescents culminen els estudis secundaris, i es donen grans bretxes en termes d'ingrés i geogràfic. És la situació educativa més baixa a la regió.

Conclusions

Concretament, el gran desafiament és generar un acostament a la infantesa i l'adolescència des d'una perspectiva multidimensional que involucri cadascuna de les àrees de govern, que permeti enfortir la base de benestar de les famílies i promogui trajectòries escolars protegides de tots aquells factors que puguin posar-les en risc. Finalment, les polítiques també han de respondre a les particularitats de cada estudiant, segons el seu gènere, raça o ètnia, i perfil socioeconòmic. Les polítiques han de ser capaces de respondre a aquestes demandes de manera singular.

Per concloure i com a reflexió, les desigualtats prenen moltes formes i difereixen molt d'un país a un altre. Si bé l'objectiu 10 i les seves metes constitueixen un marc, la lluita contra les desigualtats ha de basar-se en el context de cada país, les seves necessitats econòmiques més urgents i la seva realitat política. No és possible adoptar un enfocament únic que encaixi en tots els casos. Per combatre el flagell de la desigualtat en totes les seves formes i manifestacions, continuarà sent essencial generar més consciència i ampliar el suport en matèria de polítiques, fixar objectius i replantejar les prioritats de la despesa pública a fi de reduir la desigualtat de l'accés i les oportunitats, reorientar els marcs fiscals i tributaris per reduir les desigualtats intra i intergeneracionals dels ingressos i la riquesa, i gestionar el ràpid avanç dels canvis tecnològics. Les alternatives globals per combatre la desigualtat social en el món haurien d'enfocar-se a invertir més en cooperació i desenvolupament, garantir la protecció de les persones en emergències humanitàries, millorar l'accés als recursos públics bàsics, reduir les bretxes salarials, crear sistemes fiscals justos i promoure pràctiques socials i mediambientals sostenibles.

Carla Riestra i González de Ubieta,
Presidenta de Cooperand,
i equip bolivià de Cooperand

*Fonts consultades: Acnur, Unicef, ONU, Unesco, BBA, Oxfam.